

FARS VE TÜRK EDEBİYATLARININ ORTAK MESNEVÎSİ: YÛSUF U ZÜLEYHÂ -FİRDEVSÎ VE HAMDÎ ÖZELİNDE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME-

Hümeýra Demir

Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk İslam Edebiyatı,
humeyrademir.t@gmail.com <https://orcid.org/0009-0002-1495-8327>

Reyhan Keleş

Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı,
reyhankeles@atauni.edu.tr <https://orcid.org/0000-0003-3040-3081>

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi
Received / Makale Geliş Tarihi: 19/09/2024, Accepted / Kabul Tarihi: 23/01/2025
Doi: <https://doi.org/10.26791/sarkiat.1552745>

Fars ve Türk Edebiyatlarının Ortak Mesnevîsi: Yûsuf u Züleyhâ -Firdevsî ve Hamdî Özelinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme-

Öz

Yûsuf ile Züleyhâ hikâyesi birçok mistik ve ahlaki konular içerdiği için İslam edebiyatı alanında büyük bir ilgi görmüştür. Bu hikâye çok sayıda mesnevî ile edebiyatımıza girmiştir. Bunların her birinde hikâye farklı şekillerde ele alınmıştır. Hikâye anlatılırken bazen kaynağı Tevrat bazen Kur'an-ı Kerim bazen her ikisi birden olmuştur. Bu mesnevîlerin en önemlileri arasında yer alan İranlı şair Firdevsî'ye nispet edilen Farsça mesnevî ile Hamdullah Hamdî'nin mesnevîsinde Yûsuf ile Züleyhâ hikâyesinin olay örgüsü bakımından bazı farklılıklar tespit edilmiştir. Firdevsî'nin eserinde çok sayıda ayrıntılı olaya değinilmişken Hamdî daha az olaya değinmiştir. Firdevsî'nin olayları ayrıntılı bir şekilde tasvir etmesinde Tevrat ve İsrailiyyatın büyük bir payı olduğu düşünülmektedir. Hamdî'nin eserinde ise Kur'anda anlatılan olayların dışına fazla çıkılmadığı görülmüştür. Firdevsî eserinde Yûsuf ile Züleyhâ'nın aşkıdan çok Ya'kûb peygamber ve ailesinin hikâyesinden bahsetmiştir. Yûsuf'un aşkına ise ikincil olarak yer vermiştir. Hamdî'nin mesnevîsinde ise hikâye Yûsuf ve Züleyhâ'nın aşk hikâyesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Hamdullah Hamdî, Züleyhâ'nın aşkını detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Hikâyenin genel olaylar örgüsü her iki mesnevîde de aynı sırayla gerçekleşmektedir. Ancak bazı bölümler ve ayrıntılar birinde varken diğer eserde buna yer verilmemiştir. Hikâyenin sonu ise her iki mesnevîde de farklı olarak anlatılmıştır. Çalışmamızda bu farklılıklar iki mesnevî karşılaştırılarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk-İslam Edebiyatı, Firdevsî, Hamdî, Mesnevî, Yûsuf u Züleyhâ.

A Common Masnavî of Persian and Turkish Literatures: Yusuf and Zulaikha -a Comparative Study on Firdawsî and Hamdî-

Abstract

The story of Yûsuf and Zulayhâ has attracted great attention in Islamic literature because it contains many mystical and moral issues. This story has entered our literature in many masnavî. In each of these, the story was handled in different ways. Sometimes the source of the story was the Torah, sometimes the Qur'an, sometimes both. Among the most important of these masnavî, the masnavî attributed to the Iranian poet Firdawsî and Hamdullah Hamdî's works have some differences in the plot of the story. While Firdawsî's work includes many detailed events, Hamdî includes fewer. It is thought that Firdawsî's detailed events are probably derived from the Torah and Israelite literature. Hamdî's work, on the other hand, does not go much beyond the Qur'an. Firdawsî mentions the story of the prophet Ya'qûb and his family more than the love of Yûsuf and Zulayhâ. Yûsuf's love is given a secondary place. In Hamdî's masnavî, on the other hand, the story focuses on the love story of Yûsuf and Zulayhâ. Hamdullah Hamdî describes Zulayhâ's love in detail. The general plot of the story takes place in the same order in both masnavî. However, while some chapters and details are present in one work, they are not included in the other. The end of the story is told differently in both masnavî. In our study, these differences are given by comparing the two masnavî.

Keywords: Turkish-Islamic Literature, Firdawsî, Hamdî, Masnavî, Yûsuf and Zulayhâ.

GİRİŞ

Hız. Yûsuf ile Züleyhâ'nın hikâyesi tarih boyunca şairleri ve yazarları etkilemiş, bu yönüyle İslâmî edebiyatın en çok işlenen dinî hikâyelerinden biri olmuştur. Kutsal kaynaklara dayanan Hız. Yûsuf ile Züleyhâ hikâyesi, bir İbrânî dinî şahsiyetin hikâyesi olarak ilk ve detaylı bir şekilde *Kitâb-ı Mukaddes*'in "Tekvin" kısmında dile getirilmiştir. Ardından Kur'ân tabiriyle "Ahşenü'l-kasas" yani kıssaların en güzeli olarak Yûsuf suresinde 110 ayet halinde müstakil bir sûre olarak bahsedilmiştir. Hikâyenin ana karakterlerinden biri olan Züleyhâ'nın ismi doğrudan Kur'ân ve Tevrat'ta dile getirilmemiş ancak Kur'ân'da 16 ayette Züleyhâ ile ilgili konulardan bahsedilmiştir. Bu hikâye daha çok tefsir kaynaklarında geniş ve detaylı şekilde anlatılmıştır. Bu tefsir eserleri arasında *Taberî Tefsiri*, Reşîdüddîn Meybüdü'nin (ö. 520/1126'dan sonra) *Keşfü'l-Esrâr* adlı Farsça tefsiri, Ebü'l-Fütûh er-Râzî'nin (ö. 552/1157) *Ravzu'l-Cenân ve Rûhu'l-Cenân* tefsiri gibi birkaç tefsir sayılabilir.¹ Aynı zamanda bu hikâye tasavvufî aşk hikâyelerinin bir örneği olarak, insan sevgisi ve dinî nasihatler bağlamında çok sayıda eserde kendisine yer bulmuştur. Bu hikâyenin İslâmî edebiyatın konusu haline gelmesiyle ilgili eserler ilk olarak Fars edebiyatında ve daha sonra da Türk edebiyatında görülmüştür.

Fars ve Türk edebiyatında yer alan bu hikâyenin manzum anlatımlarında şairler detayları anlatırken her ne kadar hayal güçlerini konuya dahil etseler de Kur'ân'daki hikâyenin aslına bağlı kalmaya çalışmışlardır. İslam edebiyatında bu konudaki ilk örnek Fars edebiyatında yer almıştır. Fars edebiyatında bu konuda hem manzum hem mensur olarak yazılmış çok sayıda eser bulunmaktadır. Fars edebiyatında bu konuyu işleyen ilk *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevîleri, 10. yüzyıl şairlerinden Ebu'l-Müeyyed-i Belhî ve Bahtiyâr-ı Ahvâzî'ye aittir, fakat her iki mesnevî de günümüzde mevcut değildir.² Günümüze kadar bu konuda yazılmış 57 Farsça *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevîsi tespit edilmiştir. Ancak bu mesnevîlerin sadece 33'ü elimizde mevcuttur ve bize ulaşmayan diğer eserlerin yalnızca isimleri kaynaklarda zikredilmiştir.³ Günümüze ulaşan en eski eser, çalışmamızın da konusu olan Fars edebiyatının önemli isimlerinden Firdevsî'ye (ö. 411/1020 [?]) nisbet edilen⁴ "Tuğanaşahi Mesnevîsi" olarak da bilinen *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevîsidir.⁵

Bu hikâye Türk şairleri tarafından da çokça rağbet gören konulardan biri olmuştur. Genel olarak mevcut ve kayıp eserler dahil günümüze kadar yazılmış Türkçe olarak 42 eser tespit edilmiştir.⁶ Anadolu sahasında bu kıssayı manzum hikâye olarak ilk defa 13. yüzyılda kaleme alan Kırımlı Mahmut ile Haliloğlu Ali isimli iki şairdir.⁷ Türk edebiyatında, 13. ve 14. yüzyıllarda kaleme alınan Yûsuf ve Züleyhâ hikâyeleri, üslup ve sebep-i telif yönünden sonraki yüzyıllarda kaleme alınanlardan farklıdır. Bu dönemin mesnevîleri daha çok Kur'ân, tefsir, hadis ve kısmen Tevrat kaynaklı olup dinî öğretmek, kıssadan ders çıkarmak gibi amaçlar esas alınarak yazılmışlardır. Fakat 15. yüzyıldan itibaren yazılan Yûsuf ve Züleyhâ mesnevîlerinde Fars edebiyatının etkisi görülmeye başlamıştır. Firdevsî ve Abdurrahman Câmî'den (ö. 898/1492) etkilenen Hamdullah Hamdî'nin (ö. 909/1503) yazdığı *Yûsuf ve Züleyhâ* mesnevîsi bu alanda bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir.⁸ Bu konuda Hamdî, mesnevîsinin "sebeb-i telif" bölümünde, Firdevsî ve Câmî'nin mesnevîsine denk Türkçe yazılmış bir Yûsuf ve Züleyhâ mesnevîsi bulunmadığını ve kendi

- 1 Mohammed Emin Zevârî - Hasan Zulfükârî, "Rivâyetşinâsî-yi Kıssâ-i Yûsuf u Züleyhâ", *Faslnâme-yi İlmî-yi Kavûşnâme* 19 (1388/2009), 38.
- 2 Ahmed Kartal, *Doğu'nun Uzun Hikâyesi: Türk Edebiyatında Mesnevî* (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2018), 350; Zevârî - Zulfükârî, "Rivâyetşinâsî-yi Kıssâ-i Yûsuf u Züleyhâ", 43.
- 3 Zevârî - Zulfükârî, "Rivâyetşinâsî-yi Kıssâ-i Yûsuf u Züleyhâ", 42-43.
- 4 Eserin Firdevsî'ye nispeti konusunda tartışmalar mevcuttur. Bu eserin Firdevsî'nin *Şâhnâme* eseri ile farklı üslup özelliklerini barındırdığı için ona ait olmadığını iddia edenler olmakla birlikte bazı yazarlar onun *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevîsini ilahî ve dinî bir amaçla yazdığı için farklı bir üslup kullandığını dile getirerek eseri ona nispet etmişlerdir. Bu konudaki tartışmalar için bk. Zehra Hosrevî, "Pejuhiş-i Tatbiki Dâstan-ı Yûsuf u Züleyhâ", *Dânişnâme* 2/2 (2009), 34-36; Hâfız Mahmud Han Şirâzî, "Yûsuf u Züleyhâ-yı Firdevsî", çev. Şehriyâr Nekavî, *Simorg* 3 (1355/1976), 14-44; Abdurresûl Hayyâmpûr, "Yûsuf ve Züleyhâ-yı Firdevsî", *Dânişkede-yi Edebiyat-ı Tebriz* 3,4,5 (1338/1949), 191-229.
- 5 Hayyâmpûr, "Yûsuf ve Züleyhâ-yı Firdevsî", 191.
- 6 Melike Gökcan Türkdoğan, *Klasik Türk Edebiyatında Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîleri Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma* (Erzurum: Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, 2008), 41-70; Kartal, *Doğu'nun Uzun Hikâyesi*, 351-353; Reyhan Keleş - Hilal Kılıç, "Konulara Göre Mesnevîler: Bir Tasnif Denemesi", *Sosyal, İnsan ve İdari Bilimlerde İleri ve Çağdaş Çalışmalar 1*, ed. Derya Fatma Bıçer - Yaşar Öz (İzmir: Duvar Yayınları, 2023), 426.
- 7 Gönül Ayan, "Anadolu Sahasında Yazılan Bazı Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîlerinde Sebeb-i Telifler", *Turkish Studies* 4/3 (2009), 229."container-title": "Turkish Studies", "issue": "3", "page": "227-272", "title": "Anadolu Sahasında Yazılan Bazı Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîlerinde Sebeb-i Telifler", "volume": "4", "author": [{"family": "Ayan", "given": "Gönül"}], "issued": {"date-parts": [{"2009"}]}, "locator": "229", "schema": "https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json"}.
- 8 Ahmet Yeşil - Nasır Nikubaht, "Abdurrahman Câmî, Şeyyad Hamza, Erzurumlu Darir, Hamdullah Hamdî ve Taşlıcalı Yahya Yûsuf ve Züleyhâ Mesnevîlerinde Yer Alan Tema ve Motiflerin İncelenmesi", *Doğu Araştırmaları: Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 1/11 (2013), 9.

eserinin bu boşluğu doldurduğunu dile getirmiştir.⁹ Hamdî'nin ardından Türk edebiyatında 19. yüzyıla kadar yazılan bütün mesnevîlerin bu eserden etkilenecek yazıldığı söylenebilir.¹⁰

Bu çalışmamızda Fars edebiyatının önemli isimlerinden olan ve İslam edebiyatında ilk Yûsuf u Züleyhâ eseri olarak sayılan Firdevsî'nin *Yûsuf u Züleyhâ* eseri ile Türk edebiyatının en bilinen *Yûsuf u Züleyhâ* hikâyelerinden biri olarak kabul edilen 15. yüzyılın önemli şairleri arasında bulunan Hamdullah Hamdî'nin *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevîsinin olay örgüsü açısından birbirinden farklılıkları incelenmeye çalışılmıştır. Firdevsî'ye nispet edilen söz konusu mesnevînin elimizde yer alan nüshası müellif nüshası olmayıp Şirazlı şair Ağa Mirza Mahmud adlı bir kişi tarafından Firdevsî'nin eserinin tıpkı basımı olarak yine elyazması halinde 1925 yılında yayınlanan bir nüshası üzerinden değerlendirilmeye alınmıştır.

Türk edebiyatında Hamdî'nin bu eseri günümüze kadar birçok kez kendisinden önce ve sonra yazılan Türkçe Yûsuf u Züleyhâ mesnevîleriyle karşılaştırılmıştır.¹¹ Yine aynı eser, Fars edebiyatının en meşhur eserleri arasında yer alan Câmî'nin mesnevîsi ile de kıyaslanarak çeşitli araştırmalara konu edilmiştir.¹² Günümüz Fars edebiyatında ise Hamdî'nin mesnevîsinden bahsedilen araştırmalar mevcuttur.¹³ Bunun yanında Câmî ve Firdevsî'nin mesnevîsinin karşılaştırmalı olarak ele alındığı çalışmalar da mevcuttur.¹⁴ Ancak gerek Türk edebiyatında gerekse Fars edebiyatında çalışma konumuz olan Hamdî ile Firdevsî'nin mesnevîlerinin karşılaştırılması tespit edebildiğimiz kadarıyla herhangi bir çalışmaya konu olmamıştır. Bu nedenle bizim çalışmamız ele alınmamış bir konuyu incelemesi yönünden özgündür.

1. FİRDEVSÎ'NİN YÛSUF U ZÜLEYHÂ MESNEVÎSİ

İslamî dönem edebiyatında ilk Yûsuf u Züleyhâ olarak sayılan eser Firdevsî'ye nispet edilmektedir. Firdevsî'nin *Yûsuf u Züleyhâ* eserinden bahseden ilk kaynak, Şerafeddin Ali Yezdî'nin (ö. 828/1404) *Zafernâme* adlı eseridir. Günümüzde bu eserin en az 7 el yazma nüshası Fransa ve İngiltere kütüphanelerinde mevcuttur.¹⁵

Mesnevînin beyit sayıları basılan nüshalarda farklı sayıdadır. Tahran 1299 nüshası 6200 beyit iken, bazı nüshalarda 6500, bazılarında 9000, Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-Zunûn* eserinde ise 12000 olarak kaydedilmiştir.¹⁶ Elimizdeki nüshada tevhit (21 beyit) ve na't (59 beyit) bölümünden sonra hemen “Âğâz-ı Dâstân-ı Yûsuf u Züleyhâ” ile hikâyeye başlamaktadır.

Firdevsî, mümkün olduğu mertebede bu hikâyenin işleyişinde olayların sıralama ve kaynağı olarak Kur'ân-ı Kerim'i esas almaktadır. Firdevsî, Hz. Yûsuf'un doğumundan itibaren, ölümüne kadarki hayatı hakkında detaylı bir şekilde bilgi vermektedir. Ancak detaylıca anlatılan bu hikâyenin birçok unsurunun İsrâiliyat kaynaklı rivayetlerden aktarıldığı görülmektedir. Bu durum, Firdevsî'nin eserinde kullandığını bizzat kendisinin bildirdiği Vehb b. Münebbih (ö. 114/732) ve Ka'bu'l-Ahbâr'ın (ö. 32/652-53) rivayetleri ile *Taberî Tefsir*'inin sıklıkla kullanılmasından anlaşılmaktadır.¹⁷

9 Hamdî, *Yusuf u Züleyhâ*, haz. Naci Onur (Ankara: Akçağ Yayınları, 1991), 50.

10 Hosrevî, “Pejuhiş-i Tatbiki Dâstân-ı Yusuf u Züleyhâ”, 68.

11 Bk. Naci Onur, “Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdî'nin Yusuf ve Züleyhâ Mesnevîsindeki Önemli Motifler”, *Türk Kültürü* 22/258 (1984), 651-658; Dursun Özyürek, “Olay Örgüsü ve Tahkiye Tarzında Değişim: Şeyyâd Hamza'nın ve Hamdullah Hamdî'nin Yusuf u Zeliha Mesnevîlerinin Mukayesesi”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi* 5/11 (2019), 150-169.

12 Bk. Ahmed Kartal, “Cami'nin Yusuf u Züleyhâ'sı ile Hamdullah Hamdî'nin Yusuf u Züleyhâ'sının Mukayesesi”, *Diriözler Armağanı* (Ankara, 2003), 93-139; Yeşil - Nikubaht, “Abdurrahman Cami, Şeyyad Hamza, Erzurumlu Darir, Hamdullah Hamdî ve Taşlıcalı Yahya Yûsuf ve Züleyhâ Mesnevîlerinde Yer Alan Tema ve Motiflerin İncelenmesi”.

13 Bk. Ahmet Yeşil, *Berresî-yi Tatbiki-yi Yûsuf ve Züleyhâ-yı Câmî ba Yûsuf ve Züleyhâ-yı Torki* (Tahran: Danişgah-ı Terbiyet-i Muderris, Doktora, 1391/2012); Hosrevî, “Pejuhiş-i Tatbiki Dâstân-ı Yusuf u Züleyhâ”.

14 Bk. Muhammed Hüseyin Keremî - Şehin Hakîkî, “Berresî-yi Sâhtâr-ı Rivâyî-yi Do Rivâyet ez Dâstân-ı Ğanâyi-yi Yûsuf ve Züleyhâ”, *Pejuhişnâme-yi Edeb-i Ğanâyi-yi Dânişgâh-ı Sistân ve Belûcistân* 7/13 (1388/2009), 89-124; Dâryûş Kâzîmî - Muhammed Haydarî, “Berresî-yi Tatbiki-yi Dâstân-ı Yûsuf ve Züleyhâ der Menzumehâ-yi Fârsî-yi Yûsuf ve Züleyhâ-yı Mensûb be Firdevsî, Câmî ve Hâverî”, *Neşriye-i Edebiyat-ı Tatbiki* 3/6 (1391/2012), 135-159.

15 Hayyâmpûr, “Yusuf ve Züleyhâ-yı Firdevsî”, 191.

16 Hayyâmpûr, “Yusuf ve Züleyhâ-yı Firdevsî”, 191.

17 Hosrevî, “Pejuhiş-i Tatbiki Dâstân-ı Yusuf u Züleyhâ”, 36.

2. HAMDULLAH HAMDÎ'NİN YÛSUF U ZÜLEYHÂ MESNEVÎSİ

Türk edebiyatında en bilinen eserler arasında yer alıp üslup ve ifade güzelliğiyle edebî değer taşıyan ilk *Yûsuf ile Züleyhâ* mesnevîsi, Hamdullah Hamdî'ye aittir. Bu eserin günümüze kadar Türkiye ve tüm ülkeler dahil toplam 140 yazma nüshası tespit edilmiştir. Bu sayı eserin geniş bir kesim tarafından rağbet gördüğünü göstermektedir.¹⁸

Küçük yaşta babasını kaybeden Hamdullah Hamdî, kardeşleri tarafından sevilmediği ve onlar tarafından kötülüğe maruz kaldığı için kendi hayatını Hz. Yûsuf'un hikâyesine benzetir, bu nedenle eseri yazarken kendi duygu ve düşüncelerini de katmıştır. Hamdî bu eserinde aşk halleri, iman halleri ve tabiat güzelliklerine yer verip, beşerî aşktan ilahi aşka geçiş yapmıştır.¹⁹ Şair bu eseri ortaya koyarken Firdevsî ve Câmî'den ilham aldığını açıkça söylemektedir. Bunu eserinde şöyle dile getirmektedir:²⁰

Kanı Firdevs-i Tûsî gibi fasîh

Bülbül-i nazm-ı dâstân-ı melîh

Kanı mânend-i hazret-i Câmî

*Dü cihânda refî ola nâmî*²¹

Hamdullah Hamdî, 897/1491-92 tarihinde 6241 beyitten oluşan bu eserini, bir mukaddime ile II. Bayezid'e sunmuştur.²² Hamdî'nin bu eseri, 5 beyitlik bir "besmele manzumesi" ile başlar, "tahmîd", "tevhid", 2 manzume "münacat", "naat", "Nûr-i Mustafa ve Hz. Peygamber'in bazı mucizeleri", "dört halife hakkında manzume", "sebeb-i telif" ve babası Akşemseddîn için yazdığı bir methiye ile devam etmektedir. Daha sonra 346. beyitten itibaren "Matla-ı Dâsitân-ı Yûsuf Aleyhisselâm" başlığıyla hikâyeye giriş yapıp Yûsuf ve Züleyhâ'nın hikâyesini 5896 beyit ile anlatmaktadır. Mesnevî içinde olayların gidişatına uygun 98 başlık bulunmaktadır.²³

Hamdî konu ile münasebeti olan çeşitli "rivayet", "nükte", "hikâyet-i münâsib", "pend", "mesele" ye de yer verip eserin farklı yerlerinde eklediği gazeller ile aruzun çeşitli şekillerini kullanarak diğer eserlere göre farklılık yaratmıştır.²⁴

3. FİRDEVSÎ VE HAMDÎ'NİN YÛSUF U ZÜLEYHÂ MESNEVÎLERİNİN MUHTEVA ANALİZİ

Bu çalışmada Firdevsî'nin *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevîsinde işlenen hikâye, Hamdullah Hamdî'nin mesnevîsinde işlenen hikâye ile karşılaştırılıp olay örgüsü yönünden farklılıklarına değinilecektir. Her iki mesnevîde genel olarak olaylar aynı sıralamayla cereyan etmektedir; fakat bazen bir mesnevîde bir konu varken diğer mesnevîde o konuya değinilmemiştir ve bazen olayların farklı şekilde vuku bulduğu görülmüştür. Firdevsî'nin mesnevîsinde en çok Ya'kûb Peygamber'in ve oğlu Yûsuf'un hikâyesi esas alınmıştır ve olaylar bu karakterlerin/kişiliklerin çevresinde gerçekleşmektedir. Hamdî ise daha çok Yûsuf ve Züleyhâ'nın aşkını esas almakta ve olayları bu yönde anlatmaya çalışmaktadır.

18 Zehra Öztürk, "On Beşinci Yüzyıl Şairlerinden Akşemseddinzade Hamdullah Hamdî'nin Yusuf ve Zeliha Mesnevîsinde İşlenen Değerler", *Değerler Eğitimi Dergisi* 3/10 (2005), 50.

19 Mete Halıcı, *Türk Edebiyatındaki Yusuf u Züleyhâ Mesnevîlerinde Anlatılan Konuların Kaynakları* (Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2013), 277.

20 Bu çalışmada kullanılan beyitlerde, Naci Onur'un hazırladığı Akçağ yayınları tarafından basılan Hamdullah Hamdî'nin *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevîsi esas alınmıştır.

21 Hamdî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 50.

22 Öztürk, "Hamdullah Hamdî'nin Yusuf ve Zeliha Mesnevîsinde İşlenen Değerler", 50. Ancak Kartal, mesnevîde toplam 6215 beyitten oluştuğunu belirtmektedir. Krş. Kartal, *Doğu'nun Uzun Hikâyesi*, 350.

23 Hamdî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 22-23.

24 Kartal, *Doğu'nun Uzun Hikâyesi*, 351.

3.1. Hz. Ya‘kûb’un Peygamberliği

Firdevsî ilk olarak Hz. Ya‘kûb’un peygamberlik sürecinden bahseder. İshak Peygamber, oğlu İs’i kendinden sonraki peygamber olarak seçmek ister, fakat Râhil’in yaptığı hile sonucunda Hz. İshak’tan peygamberlik makamına ulaşma duasını Yâ‘kub almış olur, İs bu olay neticesinde Ya‘kûb’a karşı öfkelenip onu öldürmek ister.

Firdevsî’nin mesnevîsinde ise İshak peygamberin vefatından bahsedilmemiştir ve ona göre Ya‘kûb, kardeşinin öfkesinden korktuğu için annesine giderek ondan yardım ister ve annesinin tavsiyesi üzerine Şam’a gider.²⁵ Firdevsî bu konuyu şu şekilde ifade eder:

سرانجام گفتش که ایجان مام

نیاید تو را بد ز فرمان مام

سفر کن ز کنعان بفرخنده فال

سوی شام نزدیک فرخنده خال

“Sonunda ona şöyle söyledi: Ey annesinin canı! Sana hiçbir zarar gelmemesi için iyi dileklerle Ken’an’dan Şam’a dayının yanına gitmen gerekir.”²⁶

Hamdî’nin mesnevîsine göre İshak peygamber ölmeden evvel, İs’in Ya‘kûb’a karşı olan öfkesinden korkar ve bu nedenle oğlu Ya‘kûb’dan, dayısının yanına gitmesini ister ve Ya‘kûb babasının ölümünden sonra onun tavsiyesi üzerine gizli bir şekilde Şam’a gider.²⁷ Hamdî bu olayı mesnevîsinde şu şekilde ifade eder:

Hile hâline vâkıf oldu çû İs

Katl-i Ya‘kûb’a gayet oldu haris

Ânı katl etmeğe yemîn etti

Ol du‘â için âna kin etti²⁸

3.2. Hz. Ya‘kûb’un Evlenmesi

Firdevsî, Ya‘kûb’un evlenme konusunu çok farklı bir seyir ile ve detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Ya‘kûb’un Peygamberlik makamına seçilmesi ve evlenmesi gerektiği vahiy yoluyla ona bildirilmektedir. Ya‘kûb’un evlenmesi için ikinci kez Allah tarafından emir gelir. Firdevsî, Ya‘kûb’un Râhil’e karşı beslediği aşktan bahseder. Râhil ile evlenmek ister ve bu konuyu dayısına anlatır, dayısı ise Râhil ile evlenmesi için, 7 yıl çobanlık yapmayı ve mal varlığı elde etmeyi şart koyar. Ya‘kûb şartları yerine getirir ve dayısı 7 yıl sonra artık evlenmesine izin verir. Ancak dayısı Ya‘kûb’a bu konuda hile yapar ve diğer kızı Layyâ’yı onunla evlendirir. Ya‘kûb ise bu konudan habersizdir ve evliliğinin ilk gecesinden sonra eşinin yüzünü görünce evlendiği kişinin Râhil olmadığını fark eder. Bunun sebebini dayısına sorar ve ona Râhil ile evlenmesi için söz verdiğini hatırlatır. Dayısı ise diğer kızının evlenmek için öncelik sahibi olduğunu ve Ya‘kûb’a daha uygun gördüğü için bunu yapma gereğini duyduğunu söyler. Ya‘kûb, Râhil’e karşı beslediği aşktan dolayı kendini çok çaresiz hisseder ve Râhil ile evlenmesi için tekrar dayısına dayısa ısrar eder ve bu ısrar sonucu dayısı artık Râhil ile evlenebilmesi için izin verir fakat tekrar 7 yıl daha onun için çalışması ve ikinci eş alabilmesi için mal varlığını katlaması gerektiği söyler. Ya‘kûb şartları kabul eder. Firdevsî 14 yıl kavuşmak için bekleyen Ya‘kûb’un bu süreçte yaşadığı zorlukları, fedakarlıkları ve kavuşma sonrası yaşadığı mutluluğu birkaç sayfada açıklamaktadır.²⁹ Bu konuda örneğin şöyle söyler:

پس از چارده سال رنج دراز

رسانیدش ایزد بکام و نیاز

هر آن کو بدارد گه رنج پای

25 Firdevsî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 15.

26 Bu çalışmadaki Farsça beyitlerin çevirileri tarafımızca yapılmıştır.

27 Hamdî, *Yusuf u Züleyhâ*, 54.

28 Hamdî, *Yusuf u Züleyhâ*, 51-56.

29 Firdevsî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 16-30.

بآسانیش ره نماید خدای^{۳۰}

“On dört yıl süren uzun çileden sonra Allah onu muradına ve niyaz ettiğine kavuşturdu. Kim ki zorluklara dayanırsa Allah da onun için yolu kolaylaştırır.”

Hamdî'nin mesnevîsine göre Ya'kûb, dayısı tarafından sevgi ve izzetle karşılanır ve dayısı, Râhil ve Leyyâ adlarında iki kızını Ya'kûb'a eş olarak verir. Leyyâ adlı eşinden altı oğlu olduğunu ve Deyne adında bir kızı olduğunu beyan eder. Yıllar geçmesine rağmen Râhil'in çocuğu olmadığını ve bundan dolayı Râhil'in, Zülfe adlı hizmetçisini kendi isteğiyle Ya'kûb ile evlendirdiğini söyler. Zülfe'den, Dan ve Yağşâlâl adlı iki çocuk dünyaya gelir. Daha sonra ise Leyyâ da Bülhe adlı cariyeyi Ya'kûb ile evlendirir ve Bülhe'den Câdu ve Âşer isminde iki evladı daha olur. Birkaç yıl sonra Râhil hamile kalır ve Yûsuf dünyaya gelir.³¹

Firdevsî, Râhil'in ilk yıllarda çocuğu olmamasından hiçbir yerde bahsetmez ve Hamdî, Râhil'in çocuğu olmadığı için cariyesini Ya'kûb'a verme sebebi olarak gösterirken Firdevsî ise Râhil'in Ya'kûb'a duyduğu aşktan dolayı ve Ya'kûb'u mutlu etme maksadıyla cariyesini ona hediye olarak verdiğini söyler.³²

3.3. Bünyamin'in Doğumu ve Râhil'in Vefatı

Firdevsî'ye göre Yûsuf ve Bünyamin Şam'da dünyaya gelir ve Râhil'in vefatı üzerinden 8 gün geçince hüznü ve kederli olan Ya'kûb'a Ken'an'a gitmesi için Cebail ile emir gelmektedir.³³

بهشتم سروش آمد از ذوالجلال

بیعقوب گفتا از این پس منال

بس است این غم و درد و سوگ و عذاب

از این جایگاه سوی کنعان شتاب^{۳۴}

“Sekizinci gün Allah tarafından haber geldi ve şöyle dedi: Ey Ya'kûb bundan sonra sızlanma artık, bu kadar üzüntü, acı, yas ve azap yeter; buradan Ken'an'a doğru git.”

Hamdî ise Ya'kûb'un Ken'an'a gitme sebebini memleketine duyduğu özlem olarak anlatır.³⁵

Firdevsî, Râhil'in ölümünden detaylı bir şekilde bahseder. Ken'an'a giderken Râhil'in durumu kötüleşir ve ölmeden evvel Yûsuf'u kardeşi Layyâ'ya emanet eder. Ken'an'a yerleştikten sonra bir sene boyunca teyzesi ona bakar fakat Yûsuf, Râhil'i hatırlattığı için Layyâ sürekli gözyaşı ve keder içinde olur. Ya'kûb bu durumu çözmek için çareyi Yûsuf'u ablasına emanet etmekte bulur ve Yûsuf 3 yaşındayken onu ablasına verir.³⁶ Firdevsî, Yûsuf'u emanet etmeyi şu beyitlerle ifade eder:

که من مرد خواهم همین است و بس

تو مر یوسفم را بفریاد رس یرد

بگیرش ز من هان و بدرود باش

بیوسف ز راحیل خشنود باش^{۳۷}

“Benim senden tek dileğim budur, Yûsuf'uma yardım etmen gerekir; onu benden al ve Allah'a emanet ol, Yûsuf'un vasıtasıyla Râhil'e hakkını helal et.”

Hamdî ise Yûsuf'un Râhil tarafından teyzesine emanet edilme konusundan hiç bahsetmez ve annesi vefat ettikten sonra Yûsuf 2 yaşındayken İnâs adındaki halasının ona baktığını anlatır. Bu olayı şu beyitlerle ifade eder:

30 Firdevsî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 29.

31 Hamdî, *Yusuf u Züleyhâ*, 55-56.

32 Firdevsî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 16-30.

33 Firdevsî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 36.

34 Firdevsî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 38.

35 Hamdî, *Yusuf u Züleyhâ*, 29-30.

36 Firdevsî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 39-41.

37 Firdevsî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 36.

Kaldı Yûsuf iki yaşında yetîm

Ammesi ana şefkat etti azîm

Besledi anı ammesi İnâs

*Oldu Yûsuf ana ehbabü'n-nâs.*³⁸

Hamdî, Yûsuf'un doğumunu ve doğacak çocuğun hüsnü cemalini, Cebrail'in vahiy yoluyla Râhil ve Ya'kûb'a müjdelediğini söyler. Yûsuf'un doğumu ise Şam'dan Ken'an'a gittikten sonra gerçekleşir.³⁹

3.4. Ya'kûb'un Yûsuf'tan Uzak Kalmakla Sınanması

Firdevsî, Ya'kûb'un Yûsuf'tan uzak kalma sebebini bir hikâye ile anlatır. Bu hikâyede Ya'kûb bir buzağıyı annesinin gözü önünde keser ve bu sebepten anne hayvanı üzmüş olur. Cebrail Ya'kûb'a görünür ve ona “sen burada bir canı yaktın, bu sebepten sana büyük bir mihnet olacaktır.” der. Bu olaydan sonra Ya'kûb'un cezalandırılmaktan korktuğu tek konu ise Yûsuf'tan uzak kalmakla ilgili ilgilidir.⁴⁰ İlgili beyitlerden bir kısmı şu şekildedir:

آيا كاش هر غم كه پيش آمدی

نه نادیدن روی یوسف بدی

كه هر غم كه باشد توانم كشید

توانم همه درد و تیمار دید⁴¹

“Nasıl bir üzüntü gelecekse gelsin bana, ama keşke bu üzüntü Yûsuf'umun yüzünü görmemek olmasa! Ondan başka nasıl bir üzüntü olursa olsun her türlü acıya dayanırım.”

Hamdî ise eserinde böyle bir konuya değinmemiştir.

3.5. Cennetten Gelen Âsa ve Gömlek

Firdevsî eserinde bu konudan söz etmezken Hamdî bu konuyu şöyle anlatır: Ya'kûb'a verilen emir üzere bahçesinde zeberced ağacından Yûsuf'a âsâ yapar ve cennetten Hz. Yûsuf için bir gömlek gelir. Bu âsâ ve gömlek Yûsuf'u her zaman korur. Bu konuyu şu beyitler ile ifade eder:

Peyk-i vahy erdi milk-i sermeden

*Ki getirdi asâ zebercedden*⁴²

3.6. Yûsuf'un Rüyası

Firdevsî, Yûsuf'un rüyasında 11 yıldız ve güneş ile ayın ona secde ettiğini görür ve Ya'kûb bu rüyadaki 11 yıldızı, Yûsuf'un 11 eşi, ay ve güneşi ise Yûsuf'un padişahlık tahtının yanında ona secde eden baba ve kız kardeşi olarak tabireder.⁴³

Hamdî ise bu rüyanın tabirini birkaç beyit içerisinde sultanlık ve izzet olarak beyan etmiştir:

Hak tâ'lâ seni güzîde ede

Sadeî-i âleme ferîde ede

Hâb te'vîlin eyleye ta'lîm

*Olasın bu kerâmet ile kerîm*⁴⁴

38 Hamdî, *Yusuf u Züleyhâ*, 33-47.

39 Hamdî, *Yusuf u Züleyhâ*, 31-33.

40 Firdevsî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 48.

41 Firdevsî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 48.

42 Hamdî, *Yusuf u Züleyhâ*, 67-68.

43 Firdevsî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 52-53.

44 Hamdî, *Yusuf u Züleyhâ*, 69.

Firdevsî, Hz. Ya'kûb'un oğlu Yûsuf'a rüyasını başkalarına anlatmasını yasakladığını fakat Yûsuf'un abisi Şem'un'a rüyasını anlattığını ve böylece kardeşlerinin bu olaydan haberdar olduğunu belirtir.⁴⁵ Yûsuf'un gördüğü rüyanın tabirini bu beyitlerle ifade eder:

اما همسران تو این یازده
من و خواهرت نیز چون مهر و مه
که هر سیزده پیش تخت تو پاک
بآئین خدمت ببوسیم خاک⁴⁶

“11 yıldız senin eşlerin, ben ve kız kardeşin de güneş ve ay gibi, 13 kişi senin saltanat tahtının yanında sana hürmet için yeri öpüyoruz.”

Hamdî ise kardeşlerinin bu olayı öğrenmelerini kader ve tesadüf olarak bildirmektedir. O, bu konuyu şu beyitle ifade eder:

Perde-i râzi açsa sırr-ı kader
Ne kadar kâdir ola setre beşer⁴⁷

3.7. Kuyuyu Kazan Âlimin Kuyuda Yûsuf'u Beklemesi

Firdevsî, böyle bir konuya değinmezken Hamdî'ye göre kuyu kazan kişi bir âlimdir ve kuyu kazarken gaybtan Yûsuf'un o kuyuda bulunacağını öğrenir ve Yûsuf'u görebilmek için Allah'a dua eder ve duası kabul edilir ve kuyu-da Yûsuf'u beklemesi emredilir.⁴⁸ Hamdî bu bekleyişi şu beyitlerle anlatır:

K'ey hevâdâr-ı sûret-i Yûsuf
Arzun ise sohbet-i Yûsuf
Çâh-ı Şaddâd içinde eyle karâr
Tâ müyesser olunca vasl-i nigâr⁴⁹

3.8. Yûsuf'un Esareti ve Mısır'a Yolculuk

Firdevsî'ye göre Yûsuf, kuyuda suya bakar ve kendi güzelliğinden övünür bu nedenle Cebrail ona gelir ve ona “sen sana verilen cemal ve güzelliğe gururlandın, bu nedenle sadece 18 dirhem karşılığında satılacaksın” der. Yûsuf'un kardeşleri kuyu başına gelerek Yûsuf'u 18 dirhem ve 4 şart karşılığında yani Yûsuf'un zincirle bağlanması, kötü kıyafetler giydirilmesi, yolculukta hiçbir hayvana binme hakkı olmaması ve bir daha geri gelemeyeceği kadar uzak bir yere götürülmesi karşılığında kervancıya satarlar.⁵⁰ İlgili beyitlerin bir kısmı şu şekildedir:

بچاه اندرون چهره دیدی در آب
نکوتر نمودی همی ز آفتاب
تن خویش را قیمتی ساختی
بهای تن خویش نشناختی
فروشدنت اکنون بهجده درم
همی یاد دار این سخن بیش و کم⁵¹

“Kuyu içinde yüzünü suda görünce güneşten daha güzel görünmekteydi, paha biçilmez sandın dedi kendini, şimdi

45 Firdevsî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 53.

46 Firdevsî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 52.

47 Hamdî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 70.

48 Hamdî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 96-97.

49 Hamdî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 97.

50 Firdevsî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 100-101.

51 Firdevsî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 100.

ise seni 18 dirhem karşılığında satacaklar; bu sözü hiçbir zaman unutma. ”

Firdevsî, Mâlik’in rüyasına değinmezken Hamdî’ye göre Mâlik, 50 yıl önce bir rüya görür ve bu rüyanın tabiri olarak, 50 yıl tamamlandıktan sonra Şam diyarına yolculuk yapması gerektiğini ve bu 50 yılın tamamlandığı senenin ise Yûsuf’un kuyuya atıldığı seneye denk geldiğini ifade eder. O, Yûsuf’u satarken 4 şart konusuna hiç değinmez. Bu konuyu şu beyitlerle ifade eder:⁵²

Mâlik etmişti azm-i cânib-i Şâm

*Elli yıl ol dem olmuş idi tamâm*⁵³

3.9. Mısır Azizi

Firdevsî, Reyyân’ı Mısır padişahı olarak gösterir fakat lakabı Mısır azizidir ve Züleyhâ’yı doğrudan Mısır azizinin eşi olarak tanıtır hikâyeye dahil eder.

لقب داشت ریان فرخ عزیز

چنان کس نبذ اندران ملک نیز

زلیخا زنش بود و موصوف بود

بحسن اندر آفاق معروف بود⁵⁴

“Reyyân’ın lakabı Azizdi, onun gibisi yeryüzünde yoktu, Züleyhâ onun eşiydi ve güzelliği ile tüm âlemde meşhurdy.”

Hamdî’ye göre ise Reyyân Mısır Şahıdır ve Kıtîr onun hazinedarı ve Mısır azizidir. Züleyhâ’yı ilk önce şah Teymus’un kızı olarak tanıtır ve sonra Kıtîr ile evlenme hikâyesini anlatır.

Var idi anda bir emîr-i kebîr

Şehr-ı Mısır’a azîz adı kıtfîr

Şahı Mısır’n hazinedârı idi

Memleket hükmünün şikârı idi

Sûretâ gerçi şâhidi Reyyân

*Ol idi ma’nîde velî sultan*⁵⁵

3.10. Züleyhâ’nın Yûsuf’a Âşık Olma Hikâyesi

Firdevsî, Züleyhâ’yı Mısır azizinin eşi olarak tanıtır. Züleyhâ Yûsuf’u ilk önce annelik duygusuyla büyütür ve Yûsuf 14 yaşından sonra buluğa erdiğinde yatağını ayırmaya karar verir. Bu yaştan sonra Züleyhâ’nın Yûsuf’a karşı duyguları değişir ve ona karşı farklı bir sevgi beslemeye başlar. O, Züleyhâ’nın âşık olmasını şu beyitlerle ifade eder:

از آن پس که شد دیدش بچشم پسر

دگر گشت حالش تبه شد نظر

بیوسف برش عشق معشوق خاست

ورایارو همخواه خویش خواست⁵⁶

“Bir genç erkek gibi görününce gözünde, onun hakkındaki duygu ve düşüncesi değişti, Yûsuf’a bir mâşuk gibi âşık oldu ve onu yatağında görmek istedi.”

Hamdî’ye göre Züleyhâ, 3 kez rüyasında Yûsuf’u görür. İkinci kez rüya gördüğünde kim olduğunu sorar ve o Mısır Azizi olduğunu söyler. Züleyhâ bu rüyadan sonra aşk acısı çeker ve babası bu durumu düzeltmek için Mısır

52 Hamdî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 132-133.

53 Hamdî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 133.

54 Firdevsî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 120.

55 Hamdî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 179.

56 Firdevsî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 138.

azizine mektup yazar ve Züleyhâ ile evlenmesini ister. Züleyhâ rüyasında gördüğü kişinin Mısır azizi olduğunu zannederek Mısır azizi ile evlenir, bir heyet eşliğinde Mısır'a gider fakat orda evlendiği kişinin rüyasında gördüğü kişi olmadığını fark eder.⁵⁷

Meskenim Mısır anun azîzi benem

Hân-ı bahtın nebât-rîzi benem

Çün Züleyhâ'ya bu nişân erdi

*Sanki azm-i remîme cân erdi.*⁵⁸

3.11. Yûsuf'un Mısır Azizi Tarafından Satın Alınması

Firdevsî'ye göre Mısır şahı, Mısır pazarında Yûsuf'un sergilendiğini duyar ve onu satın almak isteyerek bunun için birini görevlendirir.

عزیز هنرمند چون این شنید

بدل گفت کاورا بیاید خرید

غلامی بدین صورت و این نشان

بهر چش بخرم بود رایگان

فرستاد کس نزد مالک بگاه

بخواند و بپرسیدش از رنج راه⁵⁹

“Hüner sahibi Aziz bunu duyduğunda, içinden onu almam gerekir diye geçirdi, bu yüz ve görünüşe sahip bir köleyi, ne karşılığında olsa da alayım buna değer, (Aziz) Mâlik'in yanına birini gönderip yolculuğun zorluklarından sual etti.”

Hamdî'ye göre ise Yûsuf'u izlemeye giden Züleyhâ, onu görünce rüyasında gördüğü genç olduğunu anlar ve yardımcısını Mısır Azizine gönderir ve Yûsuf'u evlat olarak almalarını ister.⁶⁰

Çün aziz oldu mâlik ol aya

Anı ısmarladı Züleyhâ'ya

Dedi yüz lutf ile ana ki bu mâh

Nûr-ı çeşmindir egri mi meşvâh

Umaram nef'i ere cânımıza

*Yâ oğul ola hânedânımıza*⁶¹

Çün Züleyhâ ana nigâh etti

*Yıkılıp ka'r-ı dilden âh etti.*⁶²

3.12. Yûsuf'un Yaşadığına Dair Babasına Haber Göndermesi

Firdevsî'ye göre Yûsuf, Mısır azizinin yanında yaşamaktayken, babasından haber almak için bir at ve birkaç asker eşliğinde Ken'an'a gitmek için yola çıkar. Yolda Arap bir genç ile karşılaşır, gencin devesi Yûsuf'un önünde diz çöker ve yola devam etmekten imtina eder. Yûsuf gençten Ya'kûb'u sorar ve Arap genç ona Ya'kûb'un ağlamaktan gözlerinin kör olduğunu söyler. Yûsuf bu habere çok üzülür ve ağlamaya başlar ve deve ile beraber oradaki herkes ağlamaya başlar. Yûsuf, Arap gençten Ya'kûb'a haber götürmesini ve bütün olayları ona anlatmasını ister. Arap genç

⁵⁷ Hamdî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 208-235.

⁵⁸ Hamdî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 210.

⁵⁹ Firdevsî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 121.

⁶⁰ Hamdî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 245-255.

⁶¹ Hamdî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 252.

⁶² Hamdî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 245.

Ya 'kûb'a Yûsuf'un yaşadığını müjdeler. Bu habere çok sevinen Ya 'kûb, gençten ne istediğini sorar ve gencin evlat ve dünyalık mal sahibi olması için gence eder ve duası kabul olur. Genç, seneler sonra on dört erkek ve bir kız çocuğu sahibi olmasının yanında zengin biri haline gelir.⁶³

همیدون ز خادم تنی چار و پنج
که ایشان ندیدی همه مرد سنج
همی جانب راه کنعان شدی
زمانی بگشتی و باز آمدی
مرادش از آن نزهت و دشت و در
کسی بد کخ ببیند ز کنعان مگر⁶⁴

“Dört beş kişi hizmetkar ile beraber, Ken'an yoluna koyuldu, bir süre geçti ve o çöle gitmekten niyeti sadece Ken'an halkından birini görebilmektir.”

Hamdî ise bu olayı farklı şekilde anlatmaktadır. Bu hikâyede Yûsuf, babasının durumundan haberdar olması için dua eder ve bu dua sebebi ile Mısır'a gelen bir Arap, Ken'an'a giderken devesi gittiği yola gitmek istemeyip onu zorla Mısır azizinin kapısına doğru götürür. Yûsuf deveyle karşılaşır ve deve göz yaşısı akıtır. Devenin göz yaşısını gören Kıtıfır bunun nedenini Yûsuf'a sorunca cevap olarak şöyle söyler: “Bu deve Ya 'kûb Peygamberin bana olan sevgisini görüp şahit olmuştu ve şimdi beni tanıdı ve bu sebepten hüznünlendi.” Arap ise Yûsuf'un hikâyesini duyduktan sonra Ya 'kûb'un evlat hasretinden Beytü'l-Ahzan'a gitmesinin haberini verir ve sonra Yûsuf'un isteği üzere Ya 'kûb'a habergötürür.⁶⁵

Çünkü yol buldu üstür-i ser-keş
Erdi bâb-ı Azîze çün âteş
Yûsuf'u görüp üstür-i miskîn
Etti yüz derd ile enîn ü hanîn⁶⁶

3.13. Mâlik'in Yûsuf'un Peygamberliğinden Haberdar Olması

Firdevsî bu konuya değinmezken Hamdî'ye göre Yûsuf, Mâlik'e Peygamber olduğunu açıklar ve ondan bu konuyu gizlemesini ister. Mâlik bu konuyu öğrendikten sonra Yûsuf'u köle olarak sattığından pişman olur ve Mısır Azizi'nin mal varlığını geri verip Yûsuf'tan af diler.

Şart edip Yûsuf ana kitmânı
Âşikâr etti râz- pinhânı⁶⁷

3.14. Bâziga İsimli Kadının Yûsuf'a Âşık Olması

Firdevsî'de geçmeyen bu konu Hamdî'de şu şekilde anlatılır. Bâziga isimli bir kadın Yûsuf'u görerek âşık olur. Yûsuf'u satın almak için gelir ve Yûsuf aracılığıyla hakiki aşkı seçip hidayete kavuşur.⁶⁸

Var idi Mısır içinde bir duhter
Nice duhter cemâl ile ahter⁶⁹

63 Firdevsî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 139-147.

64 Firdevsî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 140.

65 Hamdî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 276.

66 Hamdî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 270.

67 Hamdî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 255.

68 Hamdî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 256-260.

69 Hamdî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 257.

3.15. Yûsuf'un Zindandan Kurtularak Makam ve Mevki Sahibi Oluşu

Firdevsî'ye göre 7 yıl geçtikten sonra Yûsuf artık zindanda olmaktan dolayı çok üzgün ve yorgun olur. Yûsuf hü-zünlenip ağlarken Cebrail Yûsuf'a gelir ve ona padişahın rüyasından bahseder ve bu vesile ile zindandan kurtulaca-ğının ve Ya'kûb'un hala hayatta olduğunun müjdesini verir. Firdevsî Bu hikâyeyi mesnevîsinde şu şekilde ifade eder:

بدو گفت جبریل این خواب نغز
شد آگه از آن یوسف پاک مغز
بدانست تعبیرش اندر زمان
بدان خواست رستن ز بند گران⁷⁰

“Cebrail ona bu hayırlı rüyayı bildirdi ve Yûsuf bu konuda bilgilendi, rüyanın tabirini öğrendi ve bu vesile ile tutukluluktan kurtulacağını anladı.”

Hamdî bu konuda Cebrail'in Yûsuf'a gelmesinden ve müjde vermesinden bahsetmemiştir.

3.16. Mısır Sultanı Yûsuf ve Kıtılık Yılları

Firdevsî'ye göre Yûsuf saltanata geçtikten sonra saltanatının altıncı yılında artık erzak azalır ve Yûsuf insanların açlıktan ölmesinden endişe eder. O sırada Cebrail Yûsuf'a vahiy getirir ve Yûsuf'u gören kimsenin 2 güne kadar açlık ve susuzluk hissetmeyeceğini söyler. Bu nedenle Yûsuf tahta oturarak halkın arasında gezmeye başlar ve onu gören herkes artık su ve ekmeğe ihtiyaç duymaz. Hamdî ise bu hikâyeye değinmemiştir.

زدندی یکی تخت زرین بدان
نشستی بر آن یوسف کامران
یکی برقع از روی برداشتی
جهان را بدیدار بنگاشتی
چنان سیر گشتندی از آب و نان
که دلشان نه این خواستی و نه آن⁷¹

“Altından bir taht yaptılar ve Yûsuf'u ona oturdular, yüzündeki peçeyi kenara çekti ve dünyaya baktı, o anda herkes ekmek ve suya öyle doydu ki sanki hiçbir zaman ne suya ne ekmeğe ihtiyaç duymuşlardı.”

3.17. Züleyhâ'nın İman Etmesi ve Gençleşmesi

Firdevsî'ye göre Züleyhâ, Ya'kûb'un vasıtasıyla iman eder. Züleyhâ iman etmesi için 3 dilek hakkı ister: Güzelleşmesi, gençliği ve gözlerinin görmesi. Ya'kûb, Züleyhâ'nın dileklerinin kabulü için dua eder ve dilekleri gerçekleşir. Firdevsî'ye göre bu olayların hepsi ve Züleyhâ'nın Yûsuf ile evlenmesi, Yûsuf'un padişahlık makamına geçtiği ve Ya'kûb'un oğullarına kavuşması sonrası olur.⁷²

زلیخا چنین گفت یعقوب را
مرآن دوحه مشمر خوب را
بیزدان مراهست حاجت چهار
گواه من است او نهان و آشکار

“Züleyhâ Ya'kûb'a şöyle söyledi, büyük ve iş bilen birisi olarak, benim yaratandan 4 dileğim var ki o her gizli ve açık olanı bilendir.”

Hamdî'ye göre ise Züleyhâ'nın Yûsuf ile evlenmesi ve gençleşmesi Ya'kûb ve Yûsuf'un kardeşleri gelmeden

70 Firdevsî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 199.

71 Firdevsî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 229.

72 Firdevsî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 324-325.

önce gerçekleşir ve Yûsuf'un duası ile Züleyhâ gençleşir.⁷³

Etti Yûsuf bu hâcet üzre du'â

Leblerinden akıttı âb-ı bekâ

Ta Züleyhâ yine cüvân oldu

*Ruhları tâze gül-sitân oldu*⁷⁴

3.18. Hikâyenin Sonu

Firdevsî'ye göre Züleyhâ'nın dilekleri kabul olup gençleştikten sonra Yûsuf ile evlenir ve sonra kendini 40 gün ve gece namaza ve ibadete kapatır. Yûsuf ise Züleyhâ'ya kavuşmak için gün saymaya başlar ve ayrı kalmaya dayanamaz olur. Züleyhâ'ya bunu söyler ama Züleyhâ ona bir eş gibi olamayacağını ve kendisine başka bir eş bulması gerektiğini söyler. Yûsuf'un kalbi ise Züleyhâ'nın aşkı ile yanıp tutuşur, hüznü ve ıstırap içinde kalır. Yûsuf bu duruma dayanamaz hale gelir ve Ya'kûb'a gider ve durumunu anlatır. Ya'kûb oğlu için dua eder, dua vasıtasıyla Cebrail gelir ve Yûsuf'un kalbindeki aşk acısını hafifletir ve Yûsuf'a Allah Züleyhâ'nın kalbini tekrar sana karşı aşk ile dolduracak müjdesini verir ve böylece Züleyhâ'ya kavuşur. Evliliklerinden 3 çocuk dünyaya gelir. Yûsuf ve Yakup'un kavuşmasından 10 sene geçtikten sonra Ya'kûb vefat eder. Yûsuf babasının ölümünden sonra padişahlık makamını kardeşi Bünyamin'e verir ve diğer kardeşlerinin de her birini bir bölge sorumlusu olarak görevlendirir. Kendisi Züleyhâ'yla beraber hayatlarının geri kalanını sadece ibadet ile geçirmeye ayırırlar. Züleyhâ, Yûsuf ile beraber ölmesi için Yûsuf'tan dua ister ve Yûsuf ve Züleyhâ aynı gün vefat eder.⁷⁵ Yûsuf'un kendi makamını Bünyamin'e devretmesi ile ilgili beyitler:

شنیدم که یوسف شه داد و دین

بحکم خداوند جان افرین

وزارت به همزاد خود داد زود

کزین ابن یامین که شایسته بود⁷⁶

“Duydum ki din ve adalet konusunda padişah olan Yûsuf, canları yaratan Allah'ın hükmü ile, kendisinden sonra kendisi ile aynı huyda olan Bünyamin'e yerine geçmesi için izin verdi ki o bunu en hak edendi.”

Hamdî'ye göre Yûsuf, Ya'kûb'u rüyasında görür ve ondan yanına gelmesini ister. Bu olay sonrası Cebrail, Yûsuf'a cennetten bir elma getir ve Yûsuf onu koklayarak ruhunu teslim eder. Yûsuf'un ölüm haberini alan Züleyhâ, kendisinden geçerek üç gün üç gece kendinden geçmiş bir vaziyette kalır, dördüncü gün kendine gelir ve Yûsuf'un mezarına gidip mezarın üstüne kapanır ve orda ruhunu teslim eder.

73 Hamdî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 385-388.

74 Hamdî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 387.

75 Firdevsî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 335-338.

76 Firdevsî, *Yûsuf u Züleyhâ*, 338.

Firdevsî ve Hamdî'nin Mesnevîsindeki Olay Örgüsünün Karşılaştırması

	Firdevsî	Hamdî	Olay Örgüsü
Ya'kûb'un peygamberliği ve Şam'a gitme sebebi	+	+	Farklı
Ya'kûb'un Evlenmesi	+	+	Farklı
Bünyamin'in doğumu ve Râhil'in vefatı	+	+	Farklı
Ya'kûb'un Yûsuf'tan Uzak Kalmakla Sınanması	+	-	-
Cennetten Gelen Âsa ve Gömlek	-	+	-
Yûsuf'un Rüyasının Tabiri	+	+	Farklı
Kuyuyu Kazan Âlimin Kuyuda Yûsuf'u Beklemesi	-	+	-
Yûsuf'un Esareti ve Mısır'a Yolculuk	+	+	Farklı
Mısır Azizi	+	+	Farklı
Züleyhâ'nın Yûsuf'a Âşık Olma Hikâyesi	+	+	Farklı
Yûsuf'un Mısır Azizi Tarafından Satın Alınması	+	+	Farklı
Yûsuf'un Yaşadığına Dair Babasına Haber Göndermesi	+	+	Farklı
Mâlik'in Yûsuf'un Peygamberliğinden Haberdar Olması	-	+	-
Yûsuf'un Zindandan Kurtularak Makam ve Mevki Sahibi Oluşu	+	+	Farklı
Mısır Sultanı Yûsuf ve Kıtlık Yılları	+	+	Farklı
Züleyhâ'nın İman Etmesi ve Gençleşmesi	+	+	Farklı
Hikâyenin Sonu	+	+	Farklı

SONUÇ

Edebiyatımızın en güzel eserlerinden biri olarak kabul edilen Yûsuf u Züleyhâ hikâyesi, birçok şair ve yazar tarafından anlatılmıştır. Hikâye büyük oranda Kur'ân'da geçtiği için İslam dönemi yazarları hikâyelerini Kur'ân'a dayandırmışlardır. Karşılaştırmasını yaptığımız iki şair de bu hikâyeyi en güzel şekilde anlatan kişiler arasındadırlar. Fars edebiyatının en önemli isimlerinden olan Firdevsî, bu hikâyeyi ilk kez anlattığı düşünülen şairler arasındadır. Onun etkisiyle sonraki dönemde birçok şair bu hikâyeyi kendi özgün yönlerini kullanarak yazıya dökmüşlerdir.

Firdevsî'nin eseri incelendiğinde hikâyenin Kur'ân'da yer almayan çok sayıda detay olayı da anlattığı görülmüştür. Bunun nedeni ise onun bu hikâyeyi İsrâiliyat kaynaklı olarak aktardığını düşündürmektedir. Kur'ân'dan da yararlanmakla birlikte İsrâiliyat kaynaklı boyutunun daha ağır bastığını söyleyebiliriz. Öyle ki Firdevsî eserinde Yûsuf ile Züleyhâ'nın aşkından çok Ya'kûb Peygamber ve ailesinin hikâyesinden bahsetmiştir. O, Yûsuf'un aşkına ikincil olarak değer vermiş gibidir. Firdevsî'nin eserinde Ya'kûb Allah'ın büyük peygamberlerinden biri olarak önemli bir karakterdir ve onun hayatı ve acıları Yûsuf'un hikâyesinin merkezinde yer alır. Sade bir yapıya sahip olan Firdevsî'nin anlatımında şair Yusuf'un hikâyesini hiçbir açıdan eksik bırakmazken Züleyhâ bu hikâyede yalnızca Yûsuf'un hayatıyla irtibatı olan bir karakter olarak resmedilmiştir. Bu yönüyle Firdevsî'nin eserinin bir aşk hikâyesinden çok epik bir dinî hikâyeyi andırdığını söyleyebiliriz. Firdevsî'nin mesnevîsi dinî yönü ön plana çıkardığı için eserinde zorlu anlarda Cebail'in görülmesi ve Ya'kûb ve Yusuf'a yardımcı olması, buzağı kestiği için Ya'kûb'un Yûsuf'tan uzak kalmasıyla sınanması gibi olaylar yanında mucize ve dua gibi unsurların daha çok kullanıldığı görülmektedir.

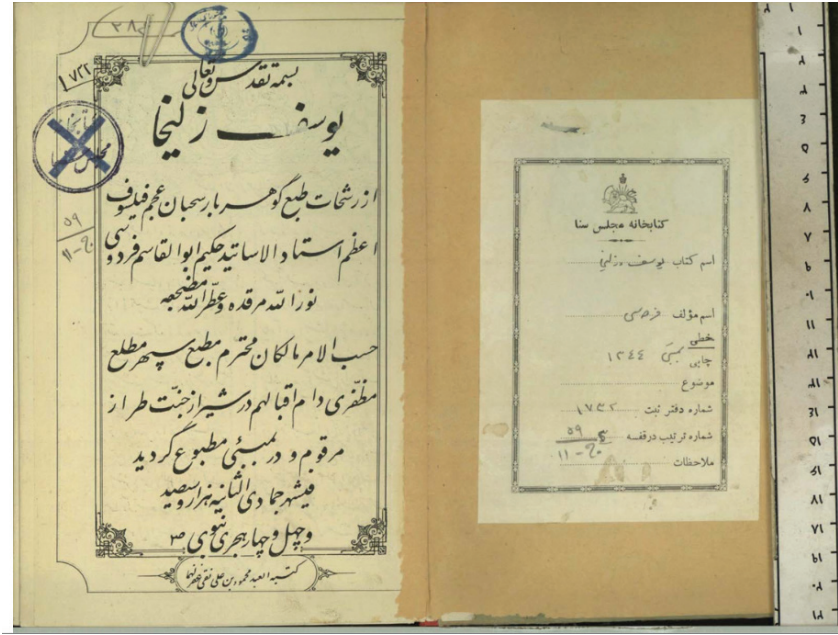
Hamdî'nin mesnevîsinde ise hikâye Yûsuf ve Züleyhâ'nın hikâyesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Hamdî, Züleyhâ'nın hikâyesini baba evinden başlatır ve Mısır azizi ile evlenme hikâyesi ile devam ettirir ve bu bölüm mesnevînin önemli bir kısmı olarak neredeyse hikâyenin 2/3 ünü kapsamaktadır. Hamdullah Hamdî, Züleyhâ'nın aşkını detaylı bir şekilde anlatmaktadır.

Hikâyenin genel olaylar örgüsü her iki mesnevîde de aynı sırayla gerçekleşmektedir. Ancak bazı bölümler ve ayrıntılar birinde varken diğer eserde buna yer verilmemiştir. Olayların gerçekleşmesindeki seyir ve hikâyeler birçok yerde her iki mesnevîde farklı olarak ele alınmıştır.

İki eser arasındaki en önemli farklardan biri de Hamdî'nin mesnevîsinde hikâyenin tasavvufî öğeler taşıyan bağlamda Yûsuf ve Züleyhâ'yı kavuşturan bir hikâye olarak ele alınmasıdır. Hamdî, eserinde kendi tasavvufî düşüncelerine yer vermiştir ve Firdevsî'nin aksine edebî sanatları en yüksek seviyeye taşımıştır. Onun Yûsuf ve Züleyhâ'nın aşkını tasvir eden güçlü bir yeteneğe sahip olduğunu görüyoruz. Hamdî'nin eserinde Züleyhâ hakkındaki hikâyeler tefsir kaynaklı olmaktan ziyade şairin kendi yaratıcılığı ve hayal gücü ile harmanlanmış ve Züleyhâ'yı hikâyenin asıl kahramanı olarak detaylı şekilde ele almıştır. Burada Züleyhâ aslında hakiki aşka ulaşmaya ve arınmaya çalışan bir nefsi temsil etmektedir. Böylece bu hikâyenin temelini aşk ve çile olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Ayan, Gönül. “Anadolu Sahasında Yazılan Bazı Yusuf u Züleyhâ Mesnevîlerinde Sebebi Telifler”. *Turkish Studies* 4/3 (2009), 227-272.
- Firdevsî. *Yûsuf u Züleyhâ*. nşr. Ağa Mirza Mahmud. Şiraz: Marifet Yayınları, 1344/1925.
- Halıcı, Mete. *Türk Edebiyatındaki Yusuf u Züleyhâ Mesnevîlerinde Anlatılan Konuların Kaynakları*. Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2013.
- Hamdî. *Yusuf u Züleyhâ*. haz. Naci Onur. Ankara: Akçağ Yayınları, 1991.
- Hayyâmpûr, Abdurresûl. “Yusuf ve Züleyhâ-yı Firdevsî”. *Danışkede-yi Edebiyat-ı Tebriz* 3,4,5 (1338/1949), 191-229.
- Hosrevî, Zehra. “Pejuhiş-i Tatbiki Dâstan-ı Yusuf u Züleyhâ”. *Dânişnâme* 2/2 (2009), 33-77.
- Kartal, Ahmed. “Cami’nin Yusuf u Züleyhâ’sı ile Hamdullah Hamdî’nin Yusuf u Züleyhâ’sının Mukayesesi”. *Diriözler Armağanı*. 93-139. Ankara, 2003.
- Kartal, Ahmed. *Doğu’nun Uzun Hikâyesi: Türk Edebiyatında Mesnevî*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 3. Basım, 2018.
- Kâzîmî, Dâryûş - Haydarî, Muhammed. “Berresî-yi Tatbiki-yi Dâstân-ı Yûsuf ve Züleyhâ der Menzumehâ-yı Fârsî-yi Yûsuf ve Züleyhâ-yı Mensûb be Firdevsî, Câmî ve Hâverî”. *Neşriye-i Edebiyat-ı Tatbiki* 3/6 (1391/2012), 135-159.
- Keleş, Reyhan - Kılıç, Hilal. “Konulara Göre Mesnevîler: Bir Tasnif Denemesi”. *Sosyal, İnsan ve İdari Bilimlerde İleri ve Çağdaş Çalışmalar* 1. ed. Derya Fatma Biçer - Yaşar Öz. 410-579. İzmir: Duvar Yayınları, 2023.
- Keremî, Muhammed Hüseyin - Hakikî, Şehin. “Berresî-yi Sâhtâr-ı Rivâyi-yi Do Rivâyet ez Dâstân-ı Ğanâyî-yi Yûsuf ve Züleyhâ”. *Pejuhişnâme-yi Edeb-i Ğanâyî-yi Dânişgâh-ı Sîstân ve Belûcîstân* 7/13 (1388/2009), 89-124.
- Onur, Naci. “Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdî’nin Yusuf ve Züleyhâ Mesnevîsindeki Önemli Motifler”. *Türk Kültürü* 22/258 (1984), 651-658.
- Öztürk, Zehra. “On Beşinci Yüzyıl Şairlerinden Akşemseddinzade Hamdullah Hamdî’nin Yusuf ve Zeliha Mesnevîsinde İşlenen Değerler”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 3/10 (2005), 41-72.
- Özyürek, Dursun. “Olay Örgüsü ve Tahkiye Tazında Değişim: Şeyyâd Hamza’nın ve Hamdullah Hamdî’nin Yûsuf u Zeliha Mesnevîlerinin Mukayesesi”. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi* 5/11 (2019), 150-169.
- Şîrâzî, Hâfız Mahmud Han. “Yûsuf u Züleyhâ-yı Firdevsî”. çev. Şehriyâr Nekavî. *Simorg* 3 (1355/1976), 14-44.
- Türkdoğan, Melike Gökcan. *Klasik Türk Edebiyatında Yusuf u Züleyhâ Mesnevîleri Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma*. Erzurum: Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, 2008.
- Yeşil, Ahmet. *Berresî-yi Tatbiki-yi Yûsuf ve Züleyhâ-yı Câmî ba Yûsuf ve Züleyhâ-yı Torki*. Tahran: Danışgah-ı Terbiyet-i Muderris, Doktora, 1391/2012.
- Yeşil, Ahmet - Nikubaht, Nasır. “Abdurrahman Cami, Şeyyad Hamza, Erzurumlu Darir, Hamdullah Hamdî ve Taşlıcalı Yahya Yûsuf ve Züleyhâ Mesnevîlerinde Yer Alan Tema ve Motiflerin İncelenmesi”. *Doğu Araştırmaları: Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 1/11 (2013), 5-24.
- Zevârî, Mohammed Emin - Zulfükârî, Hasan. “Rivâyetşînâsî-yi Kîssâ-i Yusuf u Züleyhâ”. *Faslnâme-yi İlmi-yi Kavûşnâme* 19 (1388/2009), 37-69.

Firdevsî'ye Nispet Edilen Mesnevînin Kapak ve Giriş Sayfası

EXTENDED ABSTRACT

The story of Yûsuf and Zuleyhâ has influenced poets and writers throughout history and has been one of the most popular religious stories in Islamic literature. This story is mostly described in detail in the sources of Tafsîr. At the same time, as an example of a mystical love story, this story has found its place in many works in the context of human love and religious advice. The works about this story becoming the subject of Islamic literature were first seen in Persian literature and then in Turkish literature.

The masnavîs of Islamic literature were mostly based on the Qur'an, Tafsîr, Hadith and partly the Torah, and were written with the aim of teaching religion and learning a lesson from the parable. However, the influence of Persian literature began to be seen in the masnavî of Yûsuf and Zuleyhâ written from the 15th century onwards, and the masnavî of Yûsuf and Zuleyhâ written by Hamdullah Hamdî (d. 909/1503), who was influenced by Firdawsî and Abdurrahman Jâmî (d. 898/1492), was considered a turning point in this field.

In this study, we have tried to analyze the differences between Firdawsî's Yûsuf and Zuleyhâ, one of the most important names of Persian literature and considered as the first Yûsuf and Zuleyhâ work in Islamic literature, and Hamdullah Hamdî's Yûsuf and Zuleyhâ, one of the most well-known Yûsuf and Zuleyhâ stories of Turkish literature and one of the important poets of the 15th century. However, the comparison of Hamdî and Firdawsî's masnavîs, which are the subject of our study in both Turkish and Persian literature, has not been the subject of any study as far as we can determine. For this reason, our study is unique in that it examines a subject that has not been addressed.

As far as possible, Firdawsî relies on the Qur'an as the source and sequence of events in the story. Firdawsî gives detailed information about the life of Yûsuf from his birth until his death. However, it is seen that many elements of this story, which is told in detail, are transferred from the narrations originating from the Israelite narrations. The first Yûsuf and Zuleyhâ masnavî, which is among the most well-known works in Turkish literature and has literary value with its beauty of style and expression, belongs to Hamdullah Hamdî.

In both masnavi, the events generally take place in the same order; however, sometimes one masnavî has a topic while the other does not, and sometimes the events occur in different ways. Firdawsî's masnavî is mostly based on the story of the Prophet Ya'qûb and his son Yûsuf, and the events take place around these characters/personalities. Hamdî, on the other hand, mostly focuses on the love of Yûsuf and Zuleyhâ and tries to narrate the events in this direction.

When Firdawsî's work is analyzed, it is seen that the story also describes many detailed events that are not included in the Qur'an. The reason for this makes us think that he narrates this story from an Israelite source. Although he also makes use of the Qur'an, we can say that the Israelite dimension is more predominant. In fact, Firdawsî mentions the story of the Prophet Ya'qûb and his family rather than the love of Yûsuf and Zuleyhâ. He seems to have valued Yûsuf's love as secondary. In Firdawsî's work, Ya'qûb is an important character as one of the great prophets of God, and his life and sufferings are at the center of Yûsuf's story. In Firdawsî's narrative, which has a simple structure, the poet does not leave any aspect of Yûsuf's story incomplete, while Zuleyhâ is portrayed only as a character who is connected to Yûsuf's life. In this respect, we can say that Firdawsî's work resembles an epic religious story rather than a love story. Since Firdawsî's masnavî emphasizes the religious aspect, it is seen that elements such as miracles and prayers are used more frequently in his work, as well as events such as Gabriel's appearing and helping Ya'qûb and Yûsuf in difficult moments, and Ya'qûb's being tested by staying away from Yûsuf because he cut the calf.

In Hamdî's masnavi, the story focuses on the story of Yûsuf and Zuleyhâ. Hamdî starts the story of Zuleyhâ from her father's house and continues with the story of her marriage to the saint of Egypt, and this section covers almost 2/3 of the story as an important part of the masnavî. Hamdullah Hamdî describes Zuleyhâ's love in detail.

The general plot of the story takes place in the same order in both masnavî. However, while some chapters and details are present in one work, they are not included in the other. The course and stories in the realization of the events are handled differently in many places in both masnavîs.

One of the most important differences between the two works is that in Hamdî's masnavî, the story is handled as a story that reunites Yûsuf and Zuleyhâ in the center of a mystical thought. Hamdî included his own mystical thoughts in his work and, unlike Firdawsî, he carried literary arts to the highest level. We see that he has a strong talent for depicting the love of Yûsuf and Zuleyhâ. In Hamdî's work, the stories about Zuleyhâ are blended with the poet's own creativity and imagination rather than being based on exegesis, and he treats Zuleyhâ in detail as the main heroine of the story. Here Zuleyhâ actually represents a soul trying to reach true love and purify itself. Thus, we can say that the basis of this story is love and suffering.